LITERATURA.

DOC. DR. ZDENĚK NEUBAUER: POJEM STÁTNÍHO ÚZEMÍ.

Kniha N. je prací ryze teoretickou. Při praktické aplikaci právních předpisů sotva se naskytne příležitost hledati pomoc nebo vodítko ve studii N. To ovšem její cenu nijak nezmenšuje, neboť úkolem právní vědy není zajisté pomáhati praxi právní přímo, nýbrž především vyjasniti sporné právní pojmy, na jejichž základě pak je praxe právní snadnější, třebaže snad si ani neuvědomí, že k tomu, aby mohla své konkretní problémy řešiti, bylo třeba hlubokých prací teoretických, zdánlivě bez jakékoli souvislosti s praxí právní.

N. je žákem brněnské právní školy a přesvědčeným stoupencem čisté právní vědy. Je o něm známo, že ke všem svým pracím přistupuje vždy s dobře ujasněným základním postojem a že je také jedním z těch, kteří dokonale znají a si uvědomují hranice, jež jim její základní postoj klade, i kdyby bylo jejich překročení sebe lákavější. Tyto vlastnosti autorovy projevují se i v publikaci, o niž nyní jde. Všude lze pozorovati přísné hledisko N. k tomu, aby nepřekročil čáru, která právní vědě podle jeho teoretického stanoviska vzhledem k její vlastní metodě je dána. Neopomene také nikdy jasně upozorniti, když přechází do sféry — podle jeho mínění — jiné vědy, pro niž je dána metoda odlišná od té, která je příznačná pro vědu právní. Úzkostlivá snaha vymýtiti z práce vše, co by nebylo lze srovnati s úkoly, které právní vědě klade normativní teorie, vede ovšem k tomu, že výsledky badání N. zdají se býti poněkud chudými. Domnívám se však, že tu jde skutečně o pouhé zdání, neboť cesta, kterou se N. ke konečným svým výsledkům dostal, poskytla mu hojně možností, aby vyslovil svůj soud o věcech příbuzných, takže práce je bohatá na myšlenky i úvahy, jež jsou nové.

Recense o této teoretické knize nebyla by podle úsudku pisatelova účelnou tehdy, kdyby se omezila anebo větší část svého místa věnovala reprodukci názorů autora knihy. Domnívám se, že jak pro autora publikace tak i pro čtenáře o problém se zajímající, je důležitější, upozorniti pouze na ona místa práce, jež jsou zvláště významná a o nichž lze míti i mínění jiné, nežli zaujal autor. Jen tak lze dospěti k výměně názorů, která může býti prospěšnou, při čemž ovšem obsah knihy lze pak reprodukovati jen zcela krátkými slovy.

Vycházeje s toho stanoviska, soudím, že mohu pouze zaznamenati, že v části I. své práce předvádí N. čtenáři názory významných autorů, kteří se problémem státního území zabývali. Na konci této části pak provádí N. jakýsi rozhled o různých teoriích, o nichž se dříve zmínil. Přes nesnadnost četby, jež vzniká ukázněností slova, u N. obvyklou, je tato část velmi poučná a obeznamuje úspěšně čtenáře se stavem literatury. Jen rozhled po literatuře bude se na konci této části nutně zdáti každému, kdo není úplným stoupencem normativní školy, jednostranným a kusým. N. ovšem sám upozorňuje (str. 33), že rozhled je podáván se zvláštním přihlédnutím k teorii normativní, avšak i tak je nápadné, jak bedlivě všímá si Henricha a jak poměrně stručně přechází Radnitzkého, třebaže mu nemůže upříti „formulaci právnicky přijatelnou". Překvapuje to do jisté míry tím spíše, že teoretické názory o základních problémech právní vědy u Henricha nejsou nijak pevné ani zcela stálé. Jeho studie v publikaci Gesellschaft, Staat und Recht (Festschrift für Hans Kelsen) ukazuje dokonce, že v poslední době se rozchází se školou čisté právní vědy i v otázkách zásadních (viz jeho článek Die Verfassung als Rechtsinhaltsbegriff).

V části dogmatické připravuje si N. pevnou půdu pro své hlavní vývody tím, že upevňuje si některé základní pojmy a předpoklady. Na prvém místě předvádí čtenáři základní některé poučky, k nimž čistá právní věda již dospěla, aniž ovšem na nich přestává, neboť je doplňuje a domýšlí vlastní cestou. N. tu stručně vysvětluje filosofický základ normativní teorie, který je — jak je obecně známo — v kritickém idealismu. Pisatel však se domnívá, že N. zcela zbytečně, aby snad ulehčil pochopení normativní teorie i těm, kdož nejsou stoupenci kritického idealismu, nabízí jiné — vlastní — řešení, jak možno vysvětliti zjev, že posuzujeme týž předmět s různých hledisk. Soudí pak N., že je možno poznávati tytéž věci s různých stránek. Pisatel se domnívá, že se tu N. dopouští omylu, jestliže je toho názoru, že lze takto učiniti přístupnějším různý způsob nazírání na touž věc. Ať už vycházíme s toho stanoviska, že primum je poznávací subjekt anebo poznávaný objekt, v žádném případě nemůžeme mluviti o různých stránkách objektu, nýbrž jedině o tom, jakým způsobem bude subjekt na objekt nazírati. Nesprávnosti N. názoru, který ovšem další vývody nemohl vzhledem k tomu, že N. jej podává jaksi alternativně, ovlivniti, svědčí i potřeba, o které N. mluví, přijmouti totiž předpoklad jednotnosti objektu, o němž má rozhodovati rozumová instance. Již tato okolnost mohla N. přivésti k tomu, že není na správné cestě. Vždyť podobného předpokladu jednotnosti, který by byl spolehlivý, vůbec není a také marně bychom hledali příslušnou rozumovou instanci.

Rovněž s vývody o myšlení a vůli a konečně o produktech vůle lze stěží se vesměs stotožniti. Normativní teorie mluví o vůli normotvůrce pouze jako o přičitatelnosti (Kelsen). Vznik normy je zcela metanormativní, normativně mohu poznávati jedině normu, která je hotova a proces normotvorný, nikoli však ono vnitřní dění, jež tvorbě normy u normotvůrce předchází. Proto ovšem je okolnost, zda normotvůrce něco chtěl či ne, lhostejná, neboť právní věda onoho dění, která se odehrává u normotvůrce, svými metodami postihnouti nemůže, majíc jedině možnost poznati obsah normy po jejím dohotovení. Něco jiného je přirozeně, že právní věda jedná i o podmínkách vydání normy, které jsou dány v normě vyšší, avšak vlastní tvoření normy není podle normativní teorie možno jejími metodami poznati. Naproti tomu u N. se sice rovněž na str. 48 praví, že pro výklad normy je zcela irrelevantní to, co chtěl ten, kdo normu vydával, avšak při tom z předcházejících výkladů plyne ve skutečnosti opak, neboť jsou věnovány právě tomu, co nelze normativně postihnouti, totiž tvoření normy, jakožto produktu vůle. Jen mimochodem budiž tu ještě poznamenáno, že nelze dobře říci, jakoby zjišťování platnosti (normativní existence) norem bylo zvláštním případem interpretace resp. aplikace (str. 49), neboť především musí býti zjištěno, zda norma je součástí příslušného normového souboru, načež může býti teprve interpretována (zjištěn její obsah) neb aplikována (buď vydána nová norma nižšího stupně neb exekuční akt podle normy aplikované). Zjišťování platnosti normy je činností zcela samostatnou.

V další kapitole o aplikabilitě norem a o problému právnických osob se vykládá o platnosti norem, avšak podle mého mínění ne zcela přesně ani ne tak, jak to dnes normativní škola učí. Ptáme-li se na platnost normy jakožto na okolnost, zda je součástí určitého právního řádu, pak je správné to, co praví N. na str. 51, že to totiž můžeme zjistiti logickou úvahou. Avšak u N. se místy mluví o platnosti, jakožto zjevu, že norma je motivem jednání lidí (str. 56). Tu pak nestačí již logický soud, nýbrž musíme vzíti v počet i okolnost, že by sice právní řád platil, avšak nebyl by vůbec motivem pro jednání lidí, čili nebyl by zachováván. Tu vzniká známá diskrepance mezi pojmem plat-

nosti normy (součást určitého právního řádu, který je charakterisován určitou nejvyšší normou) a platností ve smyslu positivnosti. Zdá se, že vůdcové čisté právní vědy pohlížejí na problém platnosti normy již jinak nežli při prvním formulování základních pouček této teorie, uznávajíce, že mezi tím, co podle normy má býti, a tím, co jest, musí býti — máme-li mluviti o platnosti — určitý vztah. Tak to činí zejména Kelsen i jeho žáci (viz v citované publikaci k poctě Kelsenově).

Při výkladu o právnických osobách zašel snad N. příliš daleko (str. 52). Jisto je, že konstrukce právnických osob jakožto zvláštních subjektů právních je možná jediné tak, že určitá norma ji za právní subjekt prohlásí. Tím je pak vše vysvětleno. Že by pak bylo lze rozlišovati mezi nadacemi jakožto čistě normativní konstrukcí a korporacemi, kterým odpovídají podle N. sociální jevy, které lze konstatovati i bez norem, o tom lze důvodně pochybovati.

V kapitole o pojmu státu přijímá N. názor Kelsenův, že s hlediska normativního je stát totožný s právním řádem, ač činí tak jaksi váhavě a ne dosti nekompromisně. Není však nezajímavé, že v poznámce na str. 54 namítá N. proti Kelsenově definici, že stát je souborem norem donucovacích, že takto utvořený pojem není ryze normativní, neboť operuje se znakem sociologickým — donucení (= moc). O správnosti této námitky je možno míti pochybnosti, jež však není možno uváděti již proto, že N. sám námitku vznáší jen mimochodem. Podav pak sociologickou definici státu (určitý druh pravidelnosti sociálního dění, daný motivací lidského jednání spočívající v tom, že projevy jedněch individuí jsou motivem jednání jiných), přechází N. (na první pohled poněkud velmi rychle) k definici právní, jak byla již o ní učiněna zmínka. Zajímavě, avšak podle mínění mého ne zcela správně, vykládá N. vzájemný poměr pojmů státu v sociologickém a právním smyslu. Činí tu přirovnání s koulí jakožto geometrickým útvarem a koulí fysickou. Ježto koule geometrická i koule fysická mají některé vlastnosti zdánlivě shodné, užívá se pro oba předměty stejného názvu, ač při bližším zkoumání jsou mezi nimi veliké rozdíly. Podobně je tomu podle N. i se státem. Stát ve smyslu právním je soubor norem, ježto pak v kausálním světě jsou normy většinou zachovávány, nazýváme i příslušný kausální zjev státem (ve smyslu sociologickém). Je tu ovšem určitá neshoda, avšak ta může jíti pouze do určité hranice. Je-li mezi státem ve smyslu právním a ve smyslu sociologickém příliš veliký rozdíl, který se jeví v tom, že normy nejsou již vůbec motivem lidského jednání, mluvíme o revoluci. K těmto vývodům třeba dodati, že jsou na nepřesném základu postaveny. Kdybychom se již postavili na stanovisko, že stát ve smyslu právním je roven právnímu řádu, pak musili bychom spíše konstatovati, že mezi státem ve smyslu právním a ve smyslu sociologickém není téměř vůbec shody, protože nezachovávání norem je daleko častější v empirickém životě nežli zachovávání. Kromě toho sluší míti na mysli, že normy, které jsou součástí právního řádu, jsou jen zlomkem celého množství norem, kterými se život lidí řídí ve vzájemném jejich styku. Sociologická škola (Ehrlich) razila tu heslo o Entscheidungsnormen, uvádějíc, že lidská společnost řídí se ve svém styku normami vlastními a že normy státem vydávané („rozhodovací") jsou ve skutečnosti zachovávány jen soudy a úřady. Není bez zajímavosti, že v poslední době soudí podobně i přívrženci normativní školy (Otaka v článku Künftige Aufgaben der reinen Rechtslehre v cit. publikaci, který se v poznámce Ehrlicha přímo dovolává). Konečně je i přirovnání s koulí nepřesné, neboť při kouli fysické pozoruji nejen její vlastnosti kausální (tvrdost, teplotu), nýbrž i geometrickou (objem), kdežto při státu ve smyslu sociologickém nemohu podle vlastní de-

finice N. pozorovati obsah norem právních. nýbrž nejvýše jen jejich motivační sílu. Jestliže pak ze vzájemného působení pojmů státu v sociologickém a právním smyslu činí N. závěr, že za dnešního stavu lidského myšlení je k tomu, aby sociální útvar státu vznikl a trval, třeba, aby v myslích lidí byl chápán stát jako normativní řád (str. 58), tedy nezbývá nežli upozorniti, že z jeho vývodů nic takového neplyne, nehledíc ani k tomu, že je podobné tvrzení nebezpečně blízké k smluvní teorii o vzniku státu, která ovšem s normativní teorií specielně nemůže míti nic společného. — Oddíl o základních pojmech je pak ukončen výkladem o státním území ve smyslu sociologickém, kterým si připravil N. konfrontaci s pojmem ve smyslu právním.

V dalším oddílu přichází N. k vlastnímu úkolu své práce. Při hypotetickém schematu právní normy (je-li určitá skutková podstata, má určitý subjekt určitou povinnost) může býti právní ustanovení o státním území obsaženo ve všech těchto třech složkách normy. Veškeré tyto vývody N. jsou velmi důmyslné a přesvědčující, právě tak jako výklady o prostorovém rozsahu platnosti normy i celého souboru norem. Na to podává N. výklad územního rozsahu platnosti právního řádu a pojmu státního území ve smyslu vnitrostátním. Pochybnosti tu vzbuzuje pouze tvrzení, že ustanovení o prostorovém rozsahu platnosti právního řádu má význam jen subsidiární, které může býti jednotlivou normou modifikováno. V tomto širokém rozsahu se mně zdá, že tvrzení neobstojí. Objevuje se to právě při výkladu positivních předpisů územních naší ústavní listiny. N. tu soudí, že předpis § 7, odst. 2., podle kterého zákon usnesený Národním shromážděním platí pro celé území státu, pokud právě zákon neustanovuje jinak, rozuměl by se sám sebou. Lze však také míti to mínění, že bez této subsidiární klausule musel by každý zákon platiti pro celé území státu a nemohl by územně svou platnost omeziti, když by norma vyšší (ústavní listina) k tomu neposkytovala nižšímu normotvůrci náležité volnosti.

Své vývody shrnuje N. v tesi, že státní území je prostor, který právní řád subsidiárně prohlašuje za rozsah své platnosti a který jednotlivé normy při stanovení svého rozsahu platnosti předpokládají. Tato definice je důsledkem základního stanoviska N. a nelze proto, postavíme-li se na stejný výchozí bod a postupujeme-li metodou, jíž užívá N., jinak, nežli definici uznati za správnou.

Při úvahách o státním území ve smyslu práva mezinárodního dospívá N. k jiné definici. Jest to prostor, kde může býti plnění povinností právním řádem jednotlivého státu stanovených vynucováno donucovacími akty státními. Zaráží na první pohled, že obě definice nejsou shodné resp. alespoň že není jedna z nich abstraktnější nežli druhá tak, že by v ní druhá byla jako konkretnější obsažena. Vedle toho je třeba i zdůrazniti, že při výkladech o pojmu státního území ve smyslu práva mezinárodního postupuje N. s dvou východisk, jednou za předpokladu primátu práva vnitrostátního, po druhé za předpokladu primátu práva mezinárodního. Již tento způsob metody výkladové, který ovšem je v tomto bodě ve shodě s naukou Kelsenovou (nikoli však jiných teoretiků normativní školy, na př. Verdrosse), je málo uspokojující, neboť mimoděk naznačuje neřešitelnost (vyplývající z dvojí možnosti řešení) problému, jaký je vztah práva mezinárodního k právu vnitrostátnímu. Též konstrukce za předpokladu primátu práva vnitrostátního, jakoby právní řád jednoho státu delegoval právní řád jiného státu k vydání norem určitého druhu, je nejvýš umělá. S hlediska čisté právní vědy zdá se býti jediné řešení možné, totiž primát práva mezinárodního, jinak se dospívá k obtížím, jež

lze řešiti jen se značnými rozpaky. Vedle toho je vlastní metoda N. v této části práce odlišná od jasné metody, jež jinak jeho práci ovládá. N. nededukuje tu totiž logicky z daných nebo získaných premis své poznatky, nýbrž hledá naopak cestou induktivní, jaký význam může míti pojem území v právu mezinárodním. Zavrhnuv pak jiné možnosti, dochází právě ke své definici. Tento postup činí dojem, že získaný pojem je výsledkem nahodilosti a že není definitivním ani pro N. samého.

Je zajímavé, že znak, který je rozhodující pro pojem státního území v právu mezinárodním (exekvovatelnost státních aktů), je podle N. pouhým interpretačním prostředkem pro zjištění toho, které území pokládá za státní území právní řád, který jinak určení svých hranic neobsahuje. Tato divergence obou pojmů nepůsobí příznivě a není podle mého soudu ani potřebná. Zdá se mně, že jak z hlediska práva mezinárodního, tak i s hlediska práva vnitrostátního je základním znakem státního území vynutitelnost aktů státních orgánů. Tam, kde státní akt nemůže býti platně exekvován (uskutečněn), nemůžeme již mluviti o státním území. Nerozhoduje přirozeně skutečná (empirická) exekvovatelnost, nýbrž právní.

N. kniha je jednou z těch, které nabádají čtenáře k bohatému přemýšlení. I když podepsaný projevil určité námitky proti formulacím N., přiznává otevřeně, že jde o knihu v naší literatuře ne častou, která skýtá poučení a rozšiřuje obzor čtenáře pozorného o značné dálky.

Doc. Dr. Jiří Havelka.

Dr. JAN MERTL: IDEOLOGIE PARLAMENTARISMU A NAŠE DOBA. V Praze, typ. Pokrok 1933. 45 str.

Tato sociologova knížka o krisi parlamentarismu přichází velmi vhod v dnešní době, kdy se o této krisi stále mluví. Kritikové a reformátoři parlamentarismu jsou, bohužel, většinou velmi málo informováni o této instituci, a proto jsou tak často jejich kritiky plané a reformy neplodné. Každý kritik a reformátor si musí především uvědomit, jsou-li vady v instituci samé či přináší-li je do ní změněná doba. A o tom jedná Mertlova knížka.

Ukazuje, že parlamentarismus vyrostl v době, která se značně lišila od dnešní sociální skutečnosti. Ideologie parlamentarismu byla tehdy projevem liberalismu, „národ", pro nějž se tato instituce budovala, nebyl „lidem" v dnešním demokratickém smyslu. Nositelem parlamentní ideologie byly tehdy jediné majetné a vzdělané vrstvy, zcela v duchu Lockově a Montesquieuově, kteří tuto nerovnost schvalovali. Tento fakt také umožnil, že se mohly tehdy plně uplatnit tři stěžejní zásady parlamentarismu: representace, diskuse a veřejnost jednání. Pokud se týká representace, mohl se tehdejší poslanec skutečně domnívat, že je zástupcem „celého národa", poněvadž „národ", který zastupoval, tvořila homogenní měšťácká vrstva, jejíž hospodářské a sociální zájmy byly ve všech volebních okresech shodné. Také druhá zásada parlamentní ideologie, diskuse, byla tehdy možná pro liberalistický světový názor, který učil prospěšnost individuálních zájmů, ovšem ospravedlněných rozumem, tedy zájmů jednotlivců s lepším vzděláním. Výměna názorů o tom, jak dospět k společnému cíli a blahu celku, byla pak umožněna tím, že tento „celek" nebyl politicky roztříštěn. Tato diskuse je ovšem těsně spjata s veřejností jednání.

V původním parlamentarismu se plně uplatňovala i další součást jeho ideologie, t. j.